

УДК 631.115.31

Яворська Т.І, д.е.н., доцент,
кафедра економіки підприємств,
Таврійський державний агротехнологічний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Анотація: Показано необхідність оптимального поєднання в сільському господарстві державного регулювання економіки з ринковими регуляторами. Розглянуто можливості надання державної підтримки (зокрема заходів «жовтої скриньки») фермерським господарствам в умовах членства України в СОТ. Досліджено, що у 2011 році більшість фермерських господарств (93,3 %) із середньою площею сільськогосподарських угідь 68,1 га майже залишаються поза сферою державної підтримки. Встановлено чітко виражену тенденцію впливу обсягу державної підтримки на підвищення прибутковості фермерських господарств. Розглянуто роль Українського державного фонду підтримки фермерських господарств у реалізації державної політики. Наведено напрями фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств. Розглянуто цілі та критерії отримання фінансової підтримки на безповоротній та поворотній основі. Проаналізовано сучасні складнощі організації процедури отримання державних коштів.

Ключові слова: державна підтримка, фермерські господарства, СОТ, бюджетні кошти.

Summary: The necessity of an optimal combination of farmer - national agency of government regulation of the economy with market regulators is shown. The opportunities to provide state support (in particular those of the "amber box ") to farmers in terms of Ukraine's membership in the WTO are considered. Investigated, that in 2011 the majority of farmers (93.3%) with an average area of 68.1 hectares of agricultural land are almost outside the scope of state aid. A clear trend influence the amount of state support to improve the profitability of farming households is established. The role of the Ukrainian State Fund support farmers in the implementation of public policy is considered. The direction of financial support for the establishment and development of farms are shows. The objectives and criteria for financial support for non-returnable and returnable basis are considered. Modern procedures for obtaining public funds are analyzed.

Keywords: state support, farmers, WTO, budget.

Постановка проблеми. Ефективне державне регулювання аграрного сектору має значний вплив на підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції. Тому різке скорочення державної підтримки фермерських господарств (а інколи майже її відсутність), яке збіглося із затяжною економічною кризою, може стати фактором потенційної загрози для подальшого їх розвитку та створення нових господарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державної підтримки сільського господарства присвячені наукові дослідження В. Галушка, С. Дем'яненко, С. Кваші, І. Кириленка, О. Могильного, Т. Осташко та інших вчених. Вивчення тенденцій розвитку фермерських господарств знайшло відображення у працях таких науковців як В. Горьовий, В. Збарський, П. Макаренко, М. Малік, Л. Мельник, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, В. Юрчишин.

Ціль роботи полягає в теоретичному та практичному обґрунтуванні доцільності на-

дання державної підтримки фермерським господарствам та визначенні напрямів її організації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У економічній літературі постійно ведеться дискусія щодо ролі держави у розвитку сільського господарства. Частина економістів-аграрників відстоює такі методичні підходи, коли в сучасних економічних умовах необхідно широко використовувати тільки переваги ринкової теорії управління, яка ґрунтується на принципах лібералізму, тоді як інші на основі оцінки реального стану виробничих процесів в аграрному секторі виступають за державний вплив. Підтримуємо позицію С. Кваші, І. Кириленка, С. Рижук, що варто погодитися з тими вченими-економістами, які стверджують, що в сучасних умовах оптимальне поєднання державного регулювання економіки з ринковими регуляторами зможе забезпечити найбільш прискорений вихід аграрного сектора, передусім сільського господарства, з кризи [1].

За дослідженнями В. Месель-Веселяка навіть за радянських часів сільське госпо-

дарство в Україні підтримувала держава. У 1990 р. тільки на тваринництво було виділено державних дотацій в сумі понад 6 млрд крб. Крім того, держава фінансувала витрати на меліорацію, проведення культуртехнічних заходів. Після проголошення незалежної України, вільного ціноутворення для всіх галузей економіки, крім сільського господарства, для якого ціни продовжували регулюватися, обсяг державних заготівель різко скоротився, поглибився диспаритет цін. Варто наголосити, що всі країни світу надають державну підтримку сільському господарству як галузі з сезонним ризикованим виробництвом і надто тривалим (більше року) оборотом капіталу. Тому за прикладом багатьох розвинутих країн світу слід забезпечувати інвестиційну привабливість галузі шляхом державної підтримки [2].

Членство України в СОТ передбачає певні правила щодо скорочення прямої державної підтримки сільського господарства. Принциповим досягненням останнього Доського раунду переговорів є те, що Україна не має зобов'язань перед СОТ щодо скорочення внутрішньої підтримки, яка надається через "жовті" програми. Є лише зобов'язання не перевищувати домовлений річний сукупний вимір підтримки (СВП). Щорічний СВП, який акумулює в собі окремі "жовті" програми підтримки, не повинен перевищувати для України 3 млрд 43 млн грн. Однак можливості надання підтримки не обмежуються цим показником. Додатково Україна може щороку витратити на "жовті" програми до 5 % річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства та до 5 % річної вартості по кожному окремому продукту. Таким чином, домовлений рівень державної підтримки сільського господарства, за умов певного реформування механізму надання такої підтримки, передбачає достатні можливості для захисту вітчизняного агропромислового комплексу в умовах членства у СОТ та відповідає сучасним потребам [3].

Зосередимося на аналізі впливу заходів "жовтої скриньки" на підвищення ефективності діяльності фермерських господарств. Як відомо, фермери та особисті селянські

господарства, в яких виробляється дві третини валової сільськогосподарської продукції та зайнято стільки ж працездатних громадян, взагалі не отримують багатьох видів державної підтримки (здешевлення вартості кредитів, техніки тощо). Винятком є тільки податкові пільги та загальна галузева підтримка. Нерівномірність надання субсидій протягом року і відсутність чітких критеріїв відбору фермерських господарств значно знижує ефективність їх діяльності (табл. 1).

Табличні дані переконливо свідчать, що більшість фермерських господарств (93,3 %) із середньою площею сільськогосподарських угідь 68,1 га майже залишаються поза сферою державної підтримки. Найбільший обсяг коштів припадає на господарства із середньою площею 315,6 га (24,0 %) і 288,4 га (28,2 %). Це є підтвердженням висновку про акумулювання бюджетної підтримки в більших за розміром фермерських господарствах.

Виняток: фермерські господарства сьомої групи, які одержали 14,9 % обсягу державної підтримки при середній площі землекористування на 1 господарство 40 га. Поясненням цього явища є можлива спеціалізація даної групи господарств на виробництві продукції тваринництва, яка останнім часом стала активніше дотуватися державою. Також спостерігається чітко виражена тенденція впливу обсягу державної підтримки на підвищення прибутковості фермерських господарств. Наприклад, у п'ятій групі господарств при середньому обсязі державної підтримки на 1 га сільськогосподарських угідь 691,3 грн одержано 1398 грн прибутку. Фермерські господарства шостої групи досягли найвищого рівня рентабельності (47,2 %) при розмірі прибутку на 1 га – 2706 грн.

Із збільшенням обсягу державної підтримки у восьмій групі фермерських господарств до 9455,8 грн, прибуток на 1 га сільськогосподарських угідь зріс до 5881 грн. Проте рівень рентабельності виробництва свідчить, що у групі господарств із найвищим обсягом державної підтримки він є нижчим, ніж у фермерських господарствах, які взагалі її не одержали.

Таблиця 1

Залежність прибутковості фермерських господарств України від обсягу державної підтримки, 2011 р.

Групи за обсягом державної підтримки, тис. грн	Кількість господарств у групі	Припадає сільськогосподарських угідь на 1 господарство, га	Обсяг державної підтримки, тис. грн			Частка, %		Припадає на 1 га сільськогосподарських угідь,		Рівень рентабельності виробництва, %
			всього	за рахунок бюджетних дотацій	за рахунок ПДВ	фермерських господарств	обсягу державних дотацій	обсягу державної підтримки, грн	прибутку, тис. грн	
0	30241	68,1	76,4	58,0	18,4	93,3	0,0	0,0	606	27,9
0,1 - 100	300	234,5	3572,1	694,0	2878,1	0,9	1,3	50,8	300	20,6
100,1 - 250	510	298,8	27147,6	1191,3	25956,3	1,6	9,4	178,2	473	29,8
250,1 - 500	606	315,6	69160,9	2501,1	66659,8	1,9	24,0	361,7	818	33,6
500,1 - 1000	408	288,4	81355,2	3901,8	77453,4	1,3	28,2	691,3	1398	40,2
1000,1-2000	200	178,5	47091,5	6300,7	40790,8	0,6	16,3	1319,4	2706	47,2
2001 - 3000	50	133,1	16955,6	2322,5	14633,1	0,1	5,9	2547,9	3332	27,1
понад 3000	113	40,0	42793,0	28346,8	14446,2	0,3	14,9	9455,8	5881	23,7
Всього	32428	81,3	288152,3	45316,2	242836,1	100	100	109,3	686	29,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Причина криється у структурі виробництва сільськогосподарської продукції, яка у першій групі господарств характеризується переважанням виробництва зерна та соняшнику як найприбутковіших сільськогосподарських культур, а в восьмій – це нахил у виробництво продукції тваринництва. Отже, в сучасних умовах для відродження галузі тваринництва більшість бюджетних коштів потрібно направляти саме для її розвитку у фермерських господарствах (наприклад, через створення сімейних тваринницьких ферм).

Український державний фонд підтримки фермерських господарств – єдина державна бюджетна установа, яка виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств. Відповідно із внесенням змін до Закону України “Про фермерське господарство” кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств надаються новоствореним фермерським господарствам і фермерським господарствам з відокремленими садибами на безповоротній основі та на конкурсних засадах на

поворотній основі, а іншим фермерським господарствам – тільки на поворотній основі, а також спрямовуються на забезпечення гарантій та поруки при кредитуванні банками фермерських господарств.

Пріоритетне виділення бюджетних коштів на безповоротній основі передбачено для новостворених фермерських господарств (за останні три роки), фермерських господарств з відокремленими фермерськими садибами та тих, які провадять господарську діяльність у гірських населених пунктах і на поліських територіях. Для одержання коштів на поворотній основі для фермерських господарств враховується обсяг виробництва сільськогосподарської продукції (у порівнянних цінах 2005 року) за попередні три роки відповідно до статистичної звітності.

На поворотній основі допомога надається для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені Статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств цілі під гарантію повернення строком від трьох до п'яти років. Обсяг фінансової підтримки згідно

останніх рішень Уряду не повинен перевищувати 250 тис. гривень.

Іншим фермерським господарствам надається допомога за рахунок Державного бюджету України і місцевих бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств на поворотній основі строком до п'яти років на такі цілі: придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів, виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, будівництво та реконструкція виробничих і невиробничих приміщень, у тому числі житлових (загальною площею не більше ніж 125 кв. метрів), для закладення багаторічних насаджень, розвиток кредитної та обслуговуючої кооперації, у тому числі для сплати пайових внесків до пайових фондів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, утворених фермерськими господарствами самостійно або разом з членами особистих селянських господарств, зрошення та меліорації земель.

Оскільки одержати фінансову підтримку фермерські господарства можуть тільки на конкурсній основі, для організації роботи, пов'язаної з проведенням конкурсу, Український державний фонд підтримки фермерських господарств та його регіональні відділення утворюють відповідно конкурсну та регіональні комісії щодо визначення переліку фермерських господарств, що претендують на її одержання.

Основними критеріями для визначення учасників відбору регіональними комісіями та переможців конкурсу комісією Українського державного Фонду є:

- забезпечення гарантій повернення коштів, одержаних на поворотній основі;
- ефективність і окупність інвестиційно-інноваційних проектів;
- створення додаткових робочих місць у сільській місцевості;
- спеціалізація на виробництві дефіцитних у регіоні окремих видів сільськогосподарської продукції.

У разі рівних умов для декількох фермерських господарств перевага у виділенні бюджетних коштів надається тим, види діяльності яких зазначені у бізнес-плані, відповідають пріоритетним напрямкам діяльності,

визначеними Міністерством аграрної політики та продовольства України.

Згідно із даними Українського державного фонду підтримки фермерських господарств її обсяги із 2006 р. зростають. Проте, скористатися державною допомогою може тільки невеликий відсоток фермерських господарств. За даними 2006 р., лише 1795 фермерських господарств, або 4,2 % загальної їх кількості, змогли одержати бюджетні дотації. У 2008 р. кількість фермерських господарств збільшилася до 2189, що становить 5,2 %. Фінансова підтримка у 2011 р. була надана 138 (0,3 %) фермерським господарствам. Середній її розмір на одне фермерське господарство становив 153,9 тис. грн. [4]. У спеціальному фонді державного бюджету на 2013 рік за бюджетною програмою КПКВК 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» передбачено асигнування в обсязі 27,9 млн грн.[5].

Багатоох сільськогосподарських виробників бентежить складність процедури одержання державних коштів та оформлення великої кількості документів. Так, для отримання фінансової підтримки на безповоротній основі фермер має оформити дев'ять загальних документів і кілька довідок, відповідно до виду витрат, які він обирає. За законодавством фермер має право вибрати із наведеного переліку видів фінансової підтримки тільки два напрями. Наприклад, якщо він вибирає компенсацію сплати відсотків за користування кредитами банків та компенсацію витрат на будівництво тваринницького приміщення, кількість документів для цих видів підтримки відповідно становить п'ять і чотири примірники. Тобто, для подачі заявки на одержання наведених видів фінансової підтримки фермер має подати до регіонального відділення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств 18 видів документів. Перелік документів для одержання бюджетних коштів на поворотній основі дещо менший – 11 різних довідок, що й частково пояснює той факт, що 30241 фермерське господарство у 2011 р. майже не отримували фінансової підтримки від держави.

Висновки. Проведений аналіз показав, що державна підтримка справляє значний вплив на прибутковість фермерських госпо-

дарств та в основному акумулюється у більших за розміром сільськогосподарських угідь господарствах. У цьому плані підтримуємо позицію В. Месель-Веселяка, який стверджує, що фермерство у всьому світі довело свою ефективність (при підтримці держави). Визначаючи рівноправність існування фермерських господарств, вчений наголошує на необхідності їх фінансової під-

римки державою [6]. Український державний фонд підтримки фермерських господарств має надавати фінансову підтримку на безповоротній основі всім фермерським господарствам, а не тільки новоствореним та з відокремленими садибами. Доцільним є обмеження кількості документів на отримання державної підтримки як на поворотній так і на безповоротній основі.

Література

1. Кириленко І. Г. Аграрна політика України на шляху інтеграції у світове середовище [Електронний ресурс] // І. Г. Кириленко, С. М. Рижук, С. М. Кваша. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-4032-3.html>.
2. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – №12. – С. 34–41.
3. Осташко Т. О. Ризики для сільського господарства від встановлення зони вільної торгівлі з ЄС / Т. О. Осташко // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 57–70.
4. Про стан виконання плану заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні за 2011 рік / Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=AE4286EA147F7F5EECACF89112DF373F?art_id=285373&cat_id=3378.
5. Державна підтримка фермерських господарств / Міністерство аграрної політики і продовольства України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/3720>
6. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С.3–12.